

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В УКРАЇНІ

**Т.А. Гуцул, кандидат економічних наук
Я.В. Янко, магістр***

Досліджено особливості розміщення виробництва продукції молочного скотарства, формування молокопродуктового підкомплексу та економічну ефективність його функціонування в Україні.

Скотарство, молоко, молокопродуктовий підкомплекс, молокопереробні підприємства, економічна ефективність

Розведенням великої рогатої худоби молочних порід в Україні займаються майже в усіх природно-економічних зонах. Молочне скотарство входить до числа найбільш інтенсивних сільськогосподарських галузей. Однією з його особливостей є те, що молоко – продукт, який швидко псується і є малотранспортабельним. Тому молочне поголів'я розміщують, передусім, у районах із високою густотою населення – у приміських зонах великих міст. Розвиток приміських сільськогосподарських підприємств є важливою народногосподарською проблемою.

Сьогодні молочне скотарство перебуває в складному становищі. На багатьох сільськогосподарських підприємствах виробництво молока малоефективне, а в деяких – навіть нерентабельне [4, с. 25]. Специфіка утримання худоби і процес виробництва молока і молочної продукції потребують капітальних приміщень і спеціального технічного обладнання, які мають високу вартість. Тому, останніми роками, виробництво молока сконцентровано, переважно, у господарствах населення (у 2011 р. питома вага господарств населення у валовому виробництві молока становила 80,5 %).

Галузь молочного скотарства характеризується наявністю великого кола проблем системного характеру, основною з яких є забезпечення ефективного виробництва молокопродукції. Глибина цих проблем спонукала окреслити ряд питань, які потребують постійного аналізу та системного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розміщення молочного скотарства, формування та ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу та виробництва молока на підприємствах, економічних відносин між виробниками молока та переробними підприємствами, ефективності виробництва молочних продуктів досліджувалися у наукових працях вчених-економістів: В.Г. Андрійчука, П.С. Березівського, В.І. Бойка, О.В. Безсмертної, В.П. Галушко, В.В. Зубченка, М.М.

* Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент Т.А. Гуцул

Ільчука, М.В. Калінчика, С.В. Козловського, С.М. Кваші, П.М. Макаренка, О.М. Могильного, Т.Л. Мостенської, М.К. Пархомця, І.М. Паски, В.К. Савчука, В.К. Терещенка, В.М. Трегбчука, Г.В. Черевка, О.В. Шкільова, О.М. Шпичака. Проте ці питання потребують подальших різнопланових досліджень.

Мета дослідження – визначення особливостей розміщення виробництва продукції молочного скотарства в Україні, формування молокопродуктового підкомплексу та економічна ефективність його функціонування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Скотарство – галузь сільського господарства, що займається розведенням і використанням сільськогосподарських тварин. Воно забезпечує людей харчовими продуктами (молоко, масло, сир; близько 60 % білків, які споживає людина, – продукти тваринництва), дає сировину для легкої і харчової, а також фармацевтичної промисловості, основне органічне добриво – гній. Продукти скотарства легко збувати, і вони, за нормальних обставин, часто бували основою бюджету українського селянина. Скотарство в усіх природно-кліматичних зонах України є провідною галуззю і має молочно-м'ясну спеціалізацію. Великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств на початку 2012 р. було 9,7 млн голів, у тому числі, 5,8 млн корів. Молочне скотарство є основою розвитку молочнопромислового підкомплексу АПК, який об'єднує галузі, пов'язані з виробництвом молока і продуктів його переробки. Зменшення обсягів виробництва молока зумовлені змінами у продуктивності та поголів'ї худоби.

У зв'язку з переходом до ринкових відносин і реформування АПК, регіональні відмінності в розвитку молочного скотарства поглибилися. Кількість корів, у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, коливається від 10,5 гол. у господарствах зони Степу до 36,3 гол. у зоні Карпат, а з розрахунку на 10 осіб населення – від 0,9 гол. у Степу до 2 гол. на Поліссі. Якщо прийняти середній по Україні обсяг виробництва молока на душу населення за рік за 100 %, то на Поліссі він становитиме 158 %, у Лісостепу – 117, Карпатах – 119, Степу – 65 %.

Виробництво молока зростає переважно, за рахунок приватного сектору. Більшість товарних ресурсів молока в усіх природно-економічних зонах надходить від господарств суспільного сектора. Розміщення підприємств із переробки молока тяжіє, переважно, до районів споживання молочної продукції. Найбільші з них є в Києві, Дніпропетровську, Харкові, Одесі, Львові. У Бердянську (Запорізька область), Жашкові і Тальному (Черкаська область), Ріпках і Козельці (Чернігівська область), Кременчуці та багатьох інших містах є маслоробні й сироварні заводи. У Бахмачі (Чернігівська область), Смілі (Черкаська область), Первомайську (Миколаївська область) функціонують великі заводи з виробництва консервованого молока (згущене молоко з цукром, згущені вершки, сухе молоко тощо). Підприємства країни виробляють понад 113 тис. т масла, 0,7 млн т продукції з незбираного молока (у перерахунку на молоко) та понад 52 тис. т сиру жирного, у тому числі бринзи.

Розвиток скотарства характеризується такими показниками: збільшенням поголів'я великої рогатої худоби, зокрема, щільністю поголів'я худоби і корів у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь; зростанням продуктивності скотарства, валового виробництва молока і яловичини; підвищенням рівня виробництва молока і яловичини у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь і на душу населення.

Розведенням великої рогатої худоби займаються практично на всій території України, майже всі сільськогосподарські підприємства і понад 90 % держгоспів мають у своєму складі скотарство. Тому молочне скотарство доцільно розміщувати поблизу міст і промислових центрів і дбати про розвиток транспортних зв'язків і засобів. У зонах молочного скотарства концентруються підприємства харчової і переробної промисловості.

Останніми роками економічна криза вразила і галузь скотарства. Поголів'я ВРХ зменшилося з 24 623 тис. голів у 1990 р. до 4491 тис. гол. в 2011 р. (або майже в 5 разів), корів, відповідно, з 8378 тис. голів до 2096. Виробництво молока в усіх категоріях господарств зменшилося з 24 508 тис. т у 1990 р. до 9262 тис. т у 2011 році [5].

За науково обґрунтованими нормами споживання людина має споживати в середньому 380 кг (у перерахунку на молоко) молока і молочних продуктів, у тому числі, 120 кг молока у свіжому вигляді.

В Україні розміщено понад 400 підприємств із переробки молока. До складу Національної асоціації «Укрмолпром» входить 381 підприємство, з яких тому числі 83 є структурними підрозділами, тобто, не мають прав юридичної особи. У 17 областях створені спеціалізовані формування молочної промисловості, основною функцією яких є сервісне обслуговування підприємств.

Головною передумовою формування молокопродуктового підкомплексу є поєднання процесів виробництва, заготівлі, транспортування і переробки молока в цілісну систему виробництва кінцевої продукції за такими принципами: багатоукладність форм господарювання, орієнтація на задоволення потреб населення, узгодження інтересів підприємств-партнерів, створення системи збуту готової продукції. Така інтегрована система об'єднує три сфери діяльності. Перша – виробництво незбираного молока, призначеного для промислової переробки. До другої сфери інтегрованої системи виробництва належить промислова переробка сировини. Третя сфера представлена торгівельними організаціями з реалізації готової продукції [1, с. 226].

Динаміка розвитку молочного скотарства характеризується постійним зменшенням як поголів'я корів, так і обсягів виробництва молока (табл. 1). Аналіз динаміки поголів'я та виробництва молока в Україні свідчить про одночасний спад як середньорічного поголів'я, так і виробництва молока приблизно на 10 %. Проте це не вплинуло на загальну продуктивність, яка щорічно зростає, і, як наслідок, сприяє підвищенню прибутковості галузі.

Деякі підприємства мають великі молочні й відгодівельні комплекси. Вони розміщені далеко за межами приміських зон зі сприятливими умовами для кормовиробництва та розведення худоби. Це вузькоспеціалізо-

вані підприємства, які виробляють лише молоко або яловичину, тобто, мають молочне або м'ясне спрямування. Основними породами великої рогатої худоби в Україні є червона степова (37%), симентальська (23 %) і чорно-ряба (32 %), менше – лебединська, голштинська чорно-ряба, червоно-польська та буро-карпатська. Перспективною є чорно-ряба порода, найпоширеніша на підприємствах Полісся та Західного Лісостепу. Продуктивність корів цієї породи може сягати 5000 ц, переважно із жирністю молока понад 3,7 %.

1. Динаміка наявності поголів'я ВРХ і виробництва молока в Україні

Показники	Роки		
	2009	2010	2011
Середньорічне поголів'я ВРХ, гол.	4826700	4494400	4425800
Удій молока від однієї корови, кг	2405,3	2502,8	2504,9
Виробництво молока, тис. т	11609,6	11248,5	11086,0

Розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Однак в Україні, порівняно з передовими країнами, ця галузь розвинена недостатньо. Фахівці визначають кілька основних причин негативного впливу на розвиток галузі. По-перше, зниження купівельної спроможності населення та зменшення попиту внутрішнього ринку на молоко та молочну продукцію. У 2011 р. ціни на молочну продукцію зростали швидшими темпами, ніж доходи населення. По-друге, низька ефективність молочного скотарства. Незважаючи на високі торішні закупівельні ціни на молоко, галузь залишається малопривабливою для сільськогосподарських товаровиробників.

На рівень економічної ефективності виробництва молока впливає багато чинників, зокрема, рівень годівлі, породні й племінні якості тварин, способи їх утримання. Залежно від конкретних умов, на фермах застосовують прив'язний та безприв'язний способи утримання корів. Як показали дослідження, спосіб утримання корів не має вирішального впливу на їх молочну продуктивність. Водночас, спосіб утримання корів значною мірою зумовлює рівень трудомісткості виробництва молока і продуктивності праці в молочному скотарстві.

Досліджуючи економічну ефективність виробництва молока в Україні, встановлено, що виробництво молока є ефективним, про що свідчить ряд показників, а саме: удій молока зріс на 4 %, прибуток на 1 ц молока – у 20 разів, рівень рентабельності – на 17,1 відсоткових пункта у 2011 р. порівняно з 2009 р. (табл. 2). Відносно виробничих витрат і затрат кормів на 1 голову, то вони знизились у зв'язку зі зменшенням середньорічного поголів'я. Темпи зростання собівартості не перевищують темпів зростання реалізаційної ціни, що й не вплинуло негативно на прибутковість досліджуваної галузі.

Таким чином, зважаючи на значний потенціал України, слід підвищувати економічну ефективність до рівня передових країн. Відповідно до цього, головним завданням підвищення економічної ефективності молокопродуктового підкомплексу є стабілізація та нарощування темпів виробництва продо-

вольчих ресурсів, формування ринкових структур на основі різноманітних за формою власності та видами господарювання підприємств [1–3].

2. Економічна ефективність виробництва молока в Україні

Показники	Роки		
	2009	2010	2011
Виробничі витрати на 1 голову, грн	590	578,8	527,8
Затрати кормів на 1 голову, ц к. од.	28,74	26,73	25,99
Удій молока від однієї корови, кг	2405,3	2502,8	2504,9
Повна собівартість 1 ц молока, грн	173,55	228,85	264,3
Ціна 1 ц молока, грн	176,03	269,55	313,12
Прибуток, (збиток) на 1 ц молока, грн	2,48	40,7	48,8
Рівень рентабельності (збитковості), %	1,4	17,8	18,5

Розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Україна має всі необхідні передумови для ефективного виробництва молочної продукції: сприятливі природно-кліматичні умови, потужний потенціал переробки молочної сировини, традиції та навички ведення молочної справи селянами. Нині важливим є широке використання світового досвіду ефективного ведення молочного господарства на основі інноваційних технологій. Агропромислові формування України мають використовувати досвід розвинених країн не як механічний процес його пристосування до конкретних умов, а як творчий пошук нових рішень на основі принципів і закономірностей розвитку світової економіки [1 с. 245].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особливість спеціалізації сільськогосподарського виробництва у приміських зонах повинна обумовлюватись, передусім, малою транспортабельністю продукції сільського господарства. На приміських підприємствах має розвиватися інтенсивне виробництво незбираного молока, яєць, овочів, картоплі (особливо ранньої), ягід.

Скотарство – галузь порівняно фондомістка. Будівництво великих тваринницьких комплексів із виробництва молока і м'яса потребує значних капітальних вкладень. Такі тваринницькі комплекси в приміських зонах високоефективні, проте, їх функціонування пов'язане з погіршенням навколишнього природного середовища. Це зумовлює необхідність всебічного техніко-економічного й екологічного обґрунтування раціонального розміщення тваринницьких комплексів.

На сьогодні молокопродуктовий підкомплекс в Україні є прибутковим, хоча і потребує подальшого підвищення ефективності. Основними напрямками розвитку молокопродуктового підкомплексу в сучасних умовах господарювання, з метою підвищення його ефективності, мають стати: здійснення системи заходів щодо темпів селекційно-генетичного прогресу, який передбачає створення галузевої централізованої системи відтворення поголів'я худоби вищих репродукцій і впорядкування діяльності племінних господарств України; удосконалення планування показників селекційно-племінного процесу на сільськогосподарських підприємствах; запровадження галузевих стандартів на технологічні процеси у молочному скотарстві; створення умов для розвитку племінної справи та кормової індустрії; поширення комплексно-автоматизованого виробництва та нової техніки, що забезпечують диференційовані режими утримання і вирощу-

вання худоби; збільшення поголів'я з розрахунку на одиницю виробничої площі; постійне вдосконалення організаційних форм виробництва на основі поглиблення спеціалізації.

Список літератури

1. Збарський В. К. Економіка сільського господарства : навч. посібн. / [В. К. Збарський, В. І. Мацибора, А. А. Чалий та ін.]. – К. : Каравела, 2009. – 264 с.
2. Збарський В.К. Економіка продуктового під комплексу : навч. посіб. / [В.К. Збарський, В.І. Мацибора, С.М. Рогач та ін.]. – К. : КОМПРИНТ, 2011. – 415 с.
3. Зубенко В.В. Інтенсифікація як напрям підвищення ефективності молочного скотарства / В. В. Зубенко // Вісник аграрної науки. – 2012. – № 4. – С. 81–83.
4. Пищолка В. Рентабельне молоко: секрети господарювання / В. Пищолка, В. Віт, М. Геймор // Пропозиція. – 2011. – № 1. – С. 25–26.
5. Розміщення виробництва продукції тваринництва [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1122121336303/ekonomika/-rozmischennya_virobnitstva_produktsiyi_tvarinnitstva
6. Скотарство [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://as-diplom.com/free-referats/ukrainian-referats/61-selskoe-hozyaystvo/165-narodnoujspodarske-znachennya-skotarstva.html>

Исследованы особенности размещения производства продукции молочного скотоводства, формирование молокопромышленного комплекса и экономическая эффективность его функционирования в Украине.

Скотоводство, молоко, молокопромышленный комплекс, молокоперерабатывающие предприятия, экономическая эффективность.

The features of placing production of dairy cattle, forming dairy production and economic efficiency of its operations in Ukraine.

Cattle breeding, milk, Products of milk subcomplex, enterprises of milk, economic efficiency.